

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У ДРАМАТУРГІЇ МИКОЛИ КУЛІША НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ «ПАТЕТИЧНА СОНАТА»

Стаття присвячена розгляду особливостей біблійних мотивів у п'єсі Миколи Куліша «Патетична соната». У дослідженні проаналізовано християнські алюзії та символи. У науковій статті використанню такі методи: описовий, порівняльний та філологічний.

Ключові слова: Микола Куліш, «Патетична соната», біблійні мотиви, християнські символи

Микола Куліш в одній зі своїх найвідоміших п'єс «Патетична соната» вдався до використання прийомів модерної драми, формантів «театру абсурду» та екзистенційних домінант. Однак найпотужнішим підсилювальним чинником до розуміння ідей твору слугують біблійні мотиви.

Дослідженню драматургії Миколи Куліша присвячені наукові праці Н.Бічуя, Д.Вакуленка, Ю.Кобилецького, М.Кудрявцева, Н.Кузякіної, Г.Семенюка, Ю.Лаврінєнка, Л.Танюка та ін. У більшості праць висвітлені особливості використання драматургом рис класичної драми. Також проаналізовано оригінальні змістові та композиційні складові п'єс Миколи Куліша.

Предметом нашого аналізу є дослідження саме біблійних мотивів у п'єсі Миколи Куліша «Патетична Соната». Таке завдання потребує комплексного підходу до тексту, виокремлення в ньому біблійних символів та алюзій.

Аналіз п'єси почнемо із сюжету. В його основі лежить одна лінія – головний герой Ілько Юга закоханий у сусідку по будинку Марину. Він пише їй мало не щодня листи, проте не наважується віддати. У вирі революційної боротьби поет і Марина опиняються по обидва боки барикад – він бореться за комуністичну Україну в складі Радянського Союзу, вона – за незалежну Україну. Микола Куліш за допомогою прийомів модерної драми, формантів «театру абсурду» та біблійних мотивів показує протиріччя між почуттями та обов'язком головного героя.

Усі події твору відбуваються у двоповерховому міському будинку, що символізує українське суспільство. У підвалі живе безногий робітник Оврам із дружиною Настею, що працює пралею, у квартирі першого поверху мешкає вчитель Ступай-Ступаненко із донькою Мариною, поверхом вище – господар дому – росіянин генерал Пєроцький із сім'єю. Горище віддане мрійливому

студентові Ількові Юзі та безробітній модистці Зіні, що торгує власним тілом. Вони живуть у різних кімнатах.

Біблійні мотиви п'єси виринають уже з перших рядків твору. «Уявіть собі, друзі, – так почав він, – перше – вулицю старого провінційного міста; друге – двоповерховий будинок з табличкою: «Дім генерал-майора Пероцького»; третє – революційну весну; четверте – Великодню ніч» [Куліш 1998, 241]. Варто звернути увагу на парадоксальне поєднання – «великодня ніч у революційну весну». Еклектикою цих антагоністичних понять, християнського свята та більшовицької революції, Микола Куліш підсилює доленосне значення зображених у п'єсі подій. Великдень у християнстві є символом воскресіння Ісуса Христа, радості. Назва свята Пасхи походить від єврейського дієслова *passah* – «переходити», яке пов'язане із виходом євреїв із Єгипту [Абрамович 2002, 181]

Великдень як християнський концепт в літературі може лежати в основі двох змістових рівнів. На першому рівні – це уособлення шансу на воскресіння справжньої незалежної України із самобутніми національними традиціями та культурою. Великдень відповідно до другого змістового рівня – це образ деміфологізованого комуністичного режиму.

Почнемо розгляд Великодня як уособлення воскресіння України. Відродження держави мало відбутися, проте кожен із персонажів твору має власне уявлення оновленої держави. Для власника будинку росіянина генерала Пероцького головним є могутність його батьківщини – Росії, тому Україну він не мислить окремою державою, росіянину найкраще, аби вона лишалася у стані колонії. Його син Андре більш лояльний до самовизначення України. Проте він також не хоче бачити її незалежною. Українці Іван Ступай-Ступаненко і його донька Марина є виразниками українського відродження. Закоханий у Марину Ілько Юга на початку твору немає жодних політичних орієнтирів, але потім стає на бік більшовиків. Безногий Оврам і його дружина Настя, що живуть у підвалі, також сповідують ідеї більшовизму. Вони українці, але із їхньої свідомості, як і у Луки, приятеля Ілька, національна ідентичність стерта історичними подіями та війнами.

Впродовж всієї п'єси Великдень так і не прийшов. «Герої спотворили його», – вважає дослідниця Залеська-Онишкевич. [Залеська-Онишкевич 1998, 107]. На рівні підтексту автор пояснює, чому відродження України не відбулося. Однією із причин є пасивність українців. Микола Куліш засуджує стихію народно-пісенного романтизму в патріотизмі Івана Ступая. Цей персонаж фанатично вірить у високу ідею створення української держави, але нічого не робить для її втілення. На відміну від більшовика Луки, не шукає односторонніх і не веде агітаторської роботи. Саме тому в сцені дев'ятій п'ятої дії Микола Куліш ставить Ступая перед вибором: підтримати більшовиків,

податися до білогвардійців чи відстоювати українську ідею самотужки. Персонаж стоїть на перехресті й думає, до кого приєднатися, аж поки його не вбиває чиясь куля із гвинтівки. Не дарма сцену сумніву автор змалював саме в місці, де перетинаються дороги. Хрест у даному випадку є символом безкорисного несвідомого жертвоприношення. Саме так хрест тлумачиться у Старому завіті. [Абрамович 2002, 187]. У боротьбі за власні ідеали та державу автор вважає вагання недоречними.

Так само неприпустимим гріхом, на думку драматурга, є співпраця Марини у час революції з ідейним противником Андре. Через приятельські розмови українки з росіянином сім'я Ступаїв позбувається можливості залучити до своїх однодумців поета Ілька Югу. *«Я бачу корнетову спину. Він навколішках, цідує її кінчик сукні. «Лицар прийшов. Він просить посвятити. Мари! Мила!» – чую я і, непомітний, іду геть. Я повертаюсь до себе на горішце. Мені неймовірно важко. Я не впізнаю речей. Все змінилося, померкло, посіріло»* [Куліш 1998, 193]. Марина остаточно втрачає своє омріяне майбутнє і майбутнє України. Саме кохання поета-мрійника до української патріотки було б тим містком до гармонії, до створення не «української юрби», а повноцінного роду, української нації. Однак цього не сталося. Поет після поbacherеного переходить на бік більшовиків.

Також важливою причиною того, що Україна не воскресла, є зрада Ілька Юги. Її автор зображує, послуговуючись біблійними алюзіями. Мотив зради в п'єсі дуже схожий на зраду Юдою Ісуса Хреста. Показово, що прізвище Юга лише однією літерою відрізняється від імені Юда. Але якщо Юда Іскаріотський зраджує Ісуса Христа, то Ілько Юга зраджує себе та власне майбутнє – і як наслідок Україну.

Про майбутню зраду Ілька, квапливу зміну його душевних орієнтирів віщує мелодія бетховенської «Патетичної сонати».

Також автор використовує й біблійні образи перестороги на початку п'ятої дії: *«Йде уяви собі, друже, повну вулицю цвіту акації. Не проглянеш. На ганку в Перицьких прапор ревному паруском червоним повис. Сонце. Штиль.»* [Куліш 1998, 232]. Слід звернути увагу на густоту символічних образів у цій ремарці. Квітки акації символізували життя, смерть і відродження, із цього священного дерева був сплетений терновий вінок Ісуса Христа [Абрамович 2002, 181, 70]. У попередніх діях автор також через символи подавав надію на спасіння головного героя. Гелікон на стіні кімнати Ілька як один із промовистих символів виокремлює дослідниця творчості Миколи Куліша Тетяна Плахтій. «Гелікон нагадує мідяного удава. Тобто мідного змія як прототипа розп'ятого спасителя, відлитого Мойсеєм. Цей мідний змій репрезентує в «Патетичній сонаті» життєстверджуючу «рятівну» функцію міфу про

воскресіння спасителя, а також виступає в п'єсі символом творчого натхнення, що має принести порятунок спустошеним душам.» [Плахтій 2004, 76]. Але, як бачимо, він не виконує своєї функції, не рятує душі головного героя.

Зрада Ільком самого себе добре проглядається крізь призму його взаємин із Мариною. Поет наскільки кохав дівчину, що вона стала частиною його життя, його недосяжною мрією. Про це йдеться у дії сьомій: *«Вона: Не бійтесь, я не втечу. Та й хіба я можу втекти од вас»* [Куліш 1998, 297]. Мрії не покидають господарів, вони помирають разом із ними. Однак головний герой не може продовжувати жити із мрією, він перестає в неї вірити, тому й вбиває її. Більше він ніколи не чутиме «Патетичної сонати», його життя остаточно зазнає деструкції. Поет біжить на горище, однак – це вже інша кімната, не схожа на ту, де він жив раніше, місця «між небом і землею» йому вже не знайти. Вікно цієї кімнати вже не «запнуте ніжними вечірніми зорями», у ньому «вогняний прапор», мов язик із пекла, в обійми якому кидається Ілько. Він чує звуки багатьох інструментів, але «Патетична соната» вже не грає, ця гармонія втрачена назавжди. А життя головного героя закінчується на повному мініорі, як і мелодія бетховенської «Сонати».

Доволі яскравим у п'єсі є порівняння більшовицької ідеології із сатанинською силою. Цей мотив розглянемо у контексті аналізу Великодня на другому змістовому рівні – як образу деміфологізованого комуністичного режиму.

У цьому розрізі Великдень є точкою відліку нової системи. Час громадянської війни, як і революція, у радянській міфології стає точкою відліку нової ідеологічної системи, нового устрою та світогляду. Дослідниця творчості Миколи Куліша Інна Лисенко зазначає: *«Масштабність революційних подій і, як вважали представники комуністичного режиму, наслідки для історії всього світу можна зіставити хіба що тільки з першим пришествям Христа. Тому драматург облямовує спогади Ілька міфопоетичним часом – святом Великодня, використовуючи основні мотиви, пов'язані з цією подією (мотиви «вмирання – відродження», страстей Христових, Петрової зради тощо)»* [Лисенко 2006, 15]. Тобто про ліричну драму можемо говорити як про радянське «життя», де на прикладі одного з учасників більшовицького руху автор продемонстрував взірць подвижництва, перемоги обов'язку над спокусою коханням.

Сповідальний характер «Патетичної сонати» свідчить про спробу Юрка створити «міф власного життя»: *«Позиціонування Ілька Юги як драматурга й водночас учасника подій зумовлюють ідеологічну поліфонічність п'єси: «автор» Ілько вступає у діалог із іншими персонажами, не притлумлюючи їхніх голосів»* [Лисенко 2006, 17]. Однак образ більшовиків як уособлення сатанинської сили є доволі промовистим. Микола Куліш порівняв відмову Ілька від власної мрії та перехід на бік більшовиків із переходом на бік сатани.

Адже заключний діалог головного героя із Мариною відбувається в підвалі. Підвал – це символ підземелля, потойбічного світу. Саме тут стіни просякнути пекельними муками життя безногого інваліда Оврама та його дружини Насті, що змушена була цілодобово чути звуки крапель вода. Звук цих крапель дуже нагадує китайські тортури 7-10 сторіччя. У підвалі більшовики Гамар і Лука поводяться як господарі: переховують нелегальну літературу, розташовують штаб і в'язницю, яка теж уособлює страждання.

Протягом розгортання сюжету твору можна спостерігати символічне спускання душі Ілька в пекло, адже на початку твору він, натхненний почуттями, перебував на горищі – «між небом і землею». В кінці твору вже розчарований більшовик Юга із пістолетом перебуває під землею. І цікаво, що після цього, навіть прийшовши на своє горище, він вже не може відновити гармонію, бо продав душу дияволу, убивши частину себе. У власній кімнаті поет бачить «вікно – як огняний прапор».

Отже, Микола Куліш у п'єсі «Патетична соната» паралельно із використанням прийомів модерної драми, формантів «театру абсурду» та екзистенційних домінант послуговувався біблійними мотивами. Особливо потужним християнським образом у творі є Великдень. Його можна розглядати на двох змістових рівнях – як уособлення шансу воскресіння незалежної України і як образ деміфологізованого комуністичного режиму. Також у драмі використано християнський мотив зради Юдою Ісуса Христа, біблійні символи хреста, акації та змія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамович Семен. Біблія як форманта філологічної культури / Семен Абрамович. – К. – Чернівці, 2002. – 230 с.
2. Антофійчук Володимир. Євангельські образи в українській літературі ХХ ст. / Володимир Антофійчук. – Чернівці, 2001. – 336 с.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту – К, 1992. – 1528 с.
4. Залевська-Онишкевич Л. Жертвоприношення і відкуплення у «Патетичній сонаті» Миколи Куліша // Сучасність. – 1998. – №5. – С.105 – 109 с.
5. Куліш М. Г. Маклена Граса: п'єси / М. Г. Куліш. – Х., 2007. – 318 с.
6. Семенюк Г. Ф. Українська драматургія 20-х років. / Семенюк Г. Ф. – К. : РВЦ «Проза», 1993.
7. Лисенко І.М. Поетика драматургії Миколи Куліша : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. М. Лисенко ; Наук ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – 19 с.

Mukan V., Ph.D. candidate,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

BIBLICAL MOTIFS IN NICHOLAS KULISH'S DRAMA «PATHETIQUE SONATA»

The article is devoted to the characteristics of biblical motifs in Nicholas Kulish's play "Pathetique Sonata". The Christian allusions and symbols are analyzed. The following methods were used: descriptive, comparative and philological.

Key words: *Nicholas Kulish, "Pathetique Sonata", biblical motifs, Christian symbols*

Муқан В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

БИБЛЕЙСКИЕ МОТИВЫ В ДРАМАТУРГИИ НИКОЛАЯ КУЛИША НА МАТЕРИАЛЕ ПЬЕСЫ «ПАТЕТИЧЕСКАЯ СОНАТА»

Статья посвящена рассмотрению особенностей библейских мотивов в пьесе Николая Кулиша «Патетическая соната». В исследовании проанализированы христианские аллюзии и символы. В научной статье использованы следующие методы: описательный, сравнительный и филологический.

Ключевые слова: *Николай Кулиш, «Патетическая соната», библейские мотивы, христианские символы.*

УДК 821.161.2:82-92

Назаренко В. М., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЖУРНАЛ ЯК ПРОСТІР ГРИ: «ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯРМАРОК» ТА «УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ»

У статті розглядається дві відмінні журнальні стратегії, що є характерним виявом експериментальної ігрової настанови української літератури 1920-30-х років. «Літературний ярмарок» реалізовував насамперед естетичну настанову завдяки багатству представлених текстів та їх оригінального